

- سرشناسه : اعرافی، علیرضا، ۱۳۳۸ -
Arafi, AliReza
- عنوان و نام پدیدآور : درآمدی بر اجتهاد تمدن ساز/ علیرضا اعرافی؛
تحقیق و نگارش علی بخشی.
- مشخصات نشر : قم : موسسه اشراق و عرفان، ۱۳۹۵.
- فروست : سری بحث‌های فلسفه فقه؛ ۲:
- مشخصات ظاهری : ۴۰۸ ص.؛ ۵/۱۴×۲۱/۵ س م
- شابک : ۶-۵-۸۵۴۲-۶۰۰-۹۷۸-۲۰۰۰۰۰ ریال
- وضعیت فهرست نویسی : فیپا
- یادداشت : کتابنامه، نمایه.
- موضوع : اجتهاد
- موضوع : Ijtihad (Islamic law)
- موضوع : اجتهاد و تقلید
- موضوع : Ijtihad and taqlid*
- شناسه افزوده : بخشی، علی، ۱۳۵۶ -
- رده بندی کنگره : ۵۴ الف / ۴ / ۱۶۷ BP
- رده بندی دیویی : ۲۹۷ / ۳۱
- شماره کتابشناسی ملی : ۴۵۷۹۶۷۸

علیرضا عرفانی

درآمدی بر اجتهاد تمدن ساز

از سری بحث‌های فلسفه فقه | ۲

تحقیق و نگارش: علی بخشی

نشر اشراق و عرفان

درآمدی بر اجتهاد تمدن ساز

علیرضا اعرافی

تحقیق و نگارش علی بخشی
ناشر مؤسسه اشراق و عرفان
ویراستار حامد عبدالهی
امور هنری حمید بهرامی
نوبت و تاریخ چاپ اول / زمستان ۱۳۹۵
لیتوگرافی، چاپ و صحافی سازمان چاپ اِسرائ
شمارگان ۱۵۰۰ نسخه
قیمت ۲۰۰۰۰ تومان

کلیه حقوق برای مؤسسه اشراق و عرفان محفوظ است

ISBN: 978-600-8542-05-6

www.eshragh-erfan.com

تلفن: ۰۲۵-۳۷۷۴۸۵۴۰

info@eshragh-erfan.com

نمابر: ۰۲۵-۳۷۷۴۸۵۴۱

آدرس: ایران، قم، خیابان معلم، معلم ۸، کوچه شهید محقق، پلاک ۵۹

کانال تلگرام: @EshraghErfan

فهرست

سخن مؤسسه	۱۷
پیشگفتار	۱۹

فصل اول: کلیات پژوهش / ۲۳

۱. بیان مسئله	۲۳
۲. پرسش‌های پژوهش	۲۴
۱-۲. سؤال اصلی	۲۴
۲-۲. سؤال‌های فرعی	۲۵
۳. پیش‌فرض‌های پژوهش	۲۵
۴. بیان فرضیه اصلی و فرضیه رقیب	۲۶
۱-۴. فرضیه اصلی	۲۶
۲-۴. فرضیه‌های رقیب	۲۷
۵. پیشینه پژوهش	۲۹
۶. اهمیت و ضرورت این پژوهش	۳۴

۷. روش پژوهش و استدلال ۳۵
۸. امتیاز و نوآوری‌های پژوهش ۳۵
۹. محدودیت‌ها و مشکلات علمی پژوهش ۳۶
۱۰. بیان سازماندهی و چارچوب منطقی پژوهش ۳۶

فصل دوم: تحلیل وضعیت موجود/۴۱

۱. آسیب‌شناسی اجتهاد مصطلح ۴۲
- ۱-۱. برجسته نبودن مباحث اجتماعی و حکومتی (نگرش فردگرایانه) ... ۴۴
- ۲-۱. توجه ناکافی به بُعد تطبیقی فقه ۵۲
- ۳-۱. غفلت از علوم انسانی و اجتماعی ۵۳
- ۴-۱. دور بودن از موضوع‌شناسی علمی و تخصصی ۵۵
- ۵-۱. انحصار اجتهاد در فقه ۵۸
- ۶-۱. ارائه تفسیر توجیهی از نصوص برای انطباق با واقعیت‌های عینی ... ۶۰
- ۷-۱. کم‌کاری در عرصه گزاره‌های توصیفی ۶۱
۲. راهکارهای اجمالی ۶۲
- ۱-۲. گسترش ابواب فقهی ۶۳
- ۲-۲. بازسازی هندسه علوم حوزوی ۶۴
- ۳-۲. اولویت‌سنجی و فرصت‌سازی ۶۵
- ۴-۲. تخصصی شدن فقه ۶۶
- ۵-۲. اهتمام به فقه مقارن و نگاه تطبیقی به حقوق جدید ۷۰
- ۶-۲. رصد و احاطه بر موضوعات نوپدید ۷۳
- ۷-۲. کلان‌نگری ۷۴
- ۸-۲. توسعه اجتهاد در حوزه اخلاق ۷۶

۷۷.....	۲-۹. توسعه اجتهاد در توصیفیات اسلام
۸۰.....	۲-۱۰. امتداد تفکر فلسفه اسلامی
۸۱.....	۲-۱۱. امتداد اجتهاد در علوم انسانی
۸۱.....	۳. مزیت‌های نسبی اجتهاد مصطلح
۸۲.....	۳-۱. تعمیق مباحث
۸۲.....	۳-۲. طرح فروع بسیار در مباحث
۸۳.....	۳-۳. در نظر گرفتن حجیت
۸۳.....	۴. محصول اجتهاد مصطلح
۸۳.....	۴-۱. تعیین تکلیف مکلف
۸۴.....	۴-۲. تربیت طلاب و اساتید
۸۵.....	۴-۳. توسعه مرزهای دانش
۸۵.....	۴-۴. توسعه فقه و علوم وابسته
۸۶.....	۵. سنجش کارایی اجتهاد مصطلح
۸۶.....	۵-۱. در حوزه اخلاق
۸۸.....	۵-۲. در حوزه عقاید
۹۰.....	چکیده و جمع‌بندی

فصل سوم: چیستی، چرایی و چگونگی اجتهاد تمدن‌ساز/۹۱

۹۱.....	۱. چیستی اجتهاد تمدن‌ساز
۹۱.....	۱-۱. مفهوم‌شناسی اجتهاد و تمدن
۱۰۳.....	۱-۲. گستره اجتهاد تمدن‌ساز
۱۰۳.....	۱-۳. وظایف مورد انتظار از اجتهاد تمدن‌ساز
۱۰۴.....	۱-۴. فایده و کارکرد اجتهاد تمدن‌ساز

۲. چرایی و امکان تمدن‌سازی اجتهاد ۱۰۸
- ۱-۲. دلیل عقلی ۱۰۸
- ۱-۱-۲. دلیل ائمی ۱۰۹
- ۲-۱-۲. دلیل لمی ۱۱۰
- ۲-۲. جواب نقضی ۱۱۵
- ۱-۲-۲. شبهه اول: عدم انتظار تمدن‌سازی از دین ۱۱۶
- ۲-۲-۲. شبهه دوم: محقق نشدن تمدن اسلامی در عصر غیبت .. ۱۱۷
- ۳-۲-۲. شبهه سوم: موجود بودن دین تمدنی ۱۱۸
- ۴-۲-۲. شبهه چهارم: ساخت تمدن مبتنی صرف بر کتاب و سنت ... ۱۱۹
- ۵-۲-۲. شبهه پنجم: نسبت نداشتن اجتهاد با تمدن ۱۲۰
۳. چگونگی اجتهاد تمدن‌ساز ۱۲۰
- چکیده و جمع‌بندی ۱۲۲

فصل چهارم: منظومه سازی/ ۱۲۵

۱. مقدمه ۱۲۵
۲. تعریف منظومه‌سازی ۱۲۶
۳. ضرورت منظومه‌سازی ۱۲۷
۴. مراحل و مراتب منظومه‌سازی ۱۲۷
- ۱-۴. منظومه‌سازی خُرد: تجمیع، تنظیم و تبویب گزاره‌ها ۱۲۸
- ۲-۴. منظومه‌سازی میانی؛ تحلیل، رفع تعارض و کشف روابط ۱۲۹
- ۳-۴. منظومه‌سازی کلان؛ کشف اصول و رسیدن به نظریه‌های پایه ۱۳۰
۵. وجه تمایز منظومه‌سازی با تشکیل خانواده حدیث ۱۳۲

۱۳۳	۶. آثار و فواید منظومه سازی
۱۳۳	۱-۶. کشف سؤال‌های جدید
۱۳۳	۲-۶. نگاه نو و مجموعه‌ای به مسائل
۱۳۴	۳-۶. پایه‌ریزی و تبویب دانش‌های جدید
۱۳۴	۴-۶. تغییر نظریه‌ها و رویکردها
۱۳۵	۵-۶. تنظیم و طبقه‌بندی علوم
۱۳۶	۶-۶. تولید نظام مفاهیم
۱۳۷	۷. حجیت و اعتبار منظومه سازی
۱۳۸	چکیده و جمع‌بندی

فصل پنجم: نظام سازی / ۱۴۱

۱۴۳	۱. تعریف نظام سازی
۱۴۴	۲. پیشینه نظام سازی
۱۴۵	۳. وجه تمایز منظومه سازی با نظام سازی
۱۴۶	۴. فایده و اهمیت نظام سازی
۱۴۷	۱-۴. قدرت رقابت با اندیشه‌های رقیب
۱۴۸	۲-۴. امکان مقایسه، نقد و بررسی تطبیقی نظام اسلامی با سایر مکاتب
۱۵۲	۳-۴. ترسیم چهره‌ای کامل از دین در عینیت جامعه
۱۵۲	۴-۴. رسیدن به گزاره‌های پایه و کلان
۱۵۴	۵-۴. فایده در فرض حاصل نشدن علم
۱۵۵	۵. ارکان و مختصات نظام سازی
۱۵۶	۶. حوزه‌های نظام سازی

- ۱-۶. نظام خانواده ۱۵۶
- ۲-۶. نظام فرهنگی ۱۵۶
- ۳-۶. نظام اخلاقی ۱۵۷
- ۴-۶. نظام اجتماعی ۱۵۸
- ۵-۶. نظام اقتصادی ۱۵۸
- ۶-۶. نظام سیاسی ۱۶۰
۷. اهداف نظام‌سازی ۱۶۱
- ۱-۷. اعتلاء و رشد معنوی و مادی انسان‌ها ۱۶۲
- ۲-۷. استقلال در همه حوزه‌ها ۱۶۲
- ۳-۷. رسیدن به عدالت اسلامی ۱۶۳
- ۴-۷. تحقق کارآمدی نظام اسلامی ۱۶۴
- ۵-۷. حفظ و تعالی نظام اسلامی ۱۶۵
۸. علوم پیش‌نیاز نظام‌سازی ۱۶۶
- ۱-۸. علوم ادبی ۱۶۷
- ۲-۸. علوم عقلی ۱۶۸
- ۳-۸. عرفان نظری و عملی ۱۷۰
- ۴-۸. اخلاق ۱۷۰
- ۵-۸. علوم زبان‌شناختی جدید ۱۷۰
- ۶-۸. علوم انسانی و اجتماعی ۱۷۱
- ۷-۸. نجوم و ریاضیات ۱۷۲
- ۸-۸. علم اصول ۱۷۲
- ۹-۸. علوم رجال و درایه ۱۷۴
- ۱۰-۸. علم تفسیر ۱۷۵

۹. الزامات و عوامل تأثیرگذار بر روند نظام‌سازی ۱۷۵
- ۱-۹. گسترش علم اصول و تدوین منطق فهم دین ۱۷۵
- ۲-۹. حدود دخالت عقل ۱۷۷
۱۰. تبیین مسائل و روش کشف مکتب یا نظام ۱۸۰
- ۱-۱۰. نوع کار نظام‌سازی (عملیة الاصطناع یا عملیة الاستکشاف) ۱۸۰
- ۲-۱۰. تبیین سطوح و روش اجتهاد در نظام‌سازی (مأثور یا استنتاجی) ۱۸۱
- ۳-۱۰. راه‌های رسیدن به نظام‌سازی ۱۸۳
- ۴-۱۰. اقسام روش استکشاف ۱۸۴
۱۱. موانع نظام‌سازی ۱۸۸
- ۱-۱۱. تبعیت از استحسانات عقلی ۱۸۹
- ۲-۱۱. علم‌زدگی ۱۸۹
- ۳-۱۱. شتاب‌زدگی ۱۹۰
- ۴-۱۱. پیش‌داوری و تفسیر به رأی ۱۹۱
۱۲. بررسی حجیت و اعتبار نظام‌سازی ۱۹۲
- چکیده و جمع‌بندی ۱۹۶

فصل ششم: بازسازی و ساماندهی حوزه معرفت بشری / ۱۹۹

۱. مفهوم‌شناسی ۲۰۰
- ۱-۱. علم ۲۰۰
- ۲-۱. دین ۲۰۱
۲. حوزه‌های معرفت بشری ۲۰۳
- ۱-۲. معرفت عقلی و فلسفی ۲۰۳

- ۲-۲. معرفت شهودی و حضوری ۲۰۵
- ۳-۲. معرفت حسی ۲۰۶
۳. چرایی و ضرورت‌سنجی بازسازی و ساماندهی حوزه معرفتی بشر ... ۲۰۶
- ۱-۳. بروز و ظهور تعارض علم و دین ۲۰۷
- ۲-۳. گزارش اجمالی از صحنه‌های تعارض علم و دین ۲۱۰
۴. سنجش معرفت دینی با معرفت‌های بشری ۲۱۳
۵. انواع ارتباط بین معرفت بشری و معرفت دینی ۲۱۷
- ۱-۵. دیدگاه تباین و تعارض ۲۱۷
- ۲-۵. دیدگاه تمایز و استقلال ۲۲۰
- ۳-۵. دیدگاه تداخل (علم در دین) ۲۲۱
- ۴-۵. دیدگاه تداخل (دین در علم) ۲۲۲
- ۵-۵. دیدگاه تأیید و تعامل‌گرایانه ۲۲۳
- ۶-۵. دیدگاه وحدت‌گرایانه ۲۲۴
- ۷-۵. دیدگاه مکمل‌نگر ۲۲۶
۶. نظریه‌ها درباره بازسازی و ساماندهی حوزه معرفتی بشر ۲۲۸
- ۱-۶. بازسازی کل معرفت بشری ۲۲۸
- ۲-۶. بازسازی علوم انسانی و اجتماعی ۲۲۹
۷. تعاملات علوم انسانی و دین ۲۳۵
- ۱-۷. تأثیرگذاری علوم انسانی در دین ۲۳۷
- ۲-۷. اثرگذاری دین بر علوم انسانی ۲۴۴
۸. رویکردهای ساماندهی و تدوین علوم انسانی اسلامی ۲۵۴
- ۱-۸. رویکرد پالایشی ۲۵۷
- ۲-۸. رویکرد ارزشی و هدفی ۲۵۷

۲۵۸.....	۳-۸. رویکرد مبنا محور.....
۲۵۸.....	۴-۸. رویکرد ترکیبی در ساحت روش و حیانی و تجربی
۲۵۹.....	۵-۸. رویکرد استخدام و کاربردی
۲۵۹.....	۶-۸. رویکرد تدین محور.....
۲۶۰.....	۷-۸. رویکرد اخذ موضوع از دین
۲۶۱.....	۸-۸. رویکرد تأیید روش تجربی از سوی دین
۲۶۱.....	۹-۸. رویکرد بومی سازی علم
۲۶۱.....	تأملاتی در رویکردها با محوریت اجتهاد
۲۶۶.....	چکیده و جمع بندی

فصل هفتم: الگو و مدل سازی / ۲۶۹

۲۶۹.....	۱. مفهوم شناسی مدل
۲۷۲.....	۲. ضرورت و چرایی تدوین الگو
۲۷۵.....	۳. کارکردها یا انتظارات از یک الگو.....
۲۷۷.....	۴. رویکردها به الگوسازی
۲۷۷.....	۴-۱. نیاز نداشتن به الگو
۲۷۷.....	۴-۲. اخذ الگوی اقتباسی
۲۷۸.....	۴-۳. طراحی الگوی بومی و اسلامی
۲۷۸.....	۵. روش های مدل سازی
۲۸۰.....	۶. ملاک اعتبار الگو.....
۲۸۱.....	۷. روش آزمون و ارزیابی الگو
۲۸۱.....	۸. نقش اجتهاد در تدوین الگو.....

۲۸۲.....	۹. عرصه‌ها و اولویت‌بندی الگو
۲۸۲.....	۹-۱. سبک زندگی
۲۹۱.....	۹-۲. هنر
۲۹۴.....	۹-۳. معماری و شهرسازی
۲۹۷.....	۹-۴. رسانه
۳۰۲.....	۹-۵. فناوری
۳۱۵.....	چکیده و جمع‌بندی

فصل هشتم: تمدن‌سازی / ۳۱۷

۳۱۷.....	۱. مقدمه
۳۱۸.....	۲. عناصر تمدن‌ساز
۳۱۹.....	۳. الزامات و پیش‌شرط‌های تمدن‌سازی
۳۱۹.....	۳-۱. تکیه بر عقلانیت دینی
۳۲۲.....	۳-۲. پرورش و تربیت سرمایه انسانی
۳۲۳.....	۳-۳. اعتماد به نفس و خودباوری
۳۲۴.....	۳-۴. خلاقیت، ابتکار و نوآوری
۳۲۵.....	۳-۵. مهندسی فرهنگی
۳۲۶.....	۳-۶. نگاه فراملیتی و فرامذهبی
۳۲۶.....	۳-۷. تولید فکر و آزاداندیشی
۳۲۷.....	۳-۸. آینده‌پژوهی و آینده‌نگری در تمدن‌سازی
۳۳۰.....	۳-۹. جمعی‌اندیشی و کار گروهی
۳۳۱.....	۳-۱۰. حاکمیت منطق گفت‌وگو و تبدیل نقد به فرهنگ عمومی
۳۳۲.....	۳-۱۱. تفاهم و همدلی
۳۳۳.....	۳-۱۲. شناخت رقیبان و توانایی رقابت

۳۳۴	۱۳-۳. مدیریت دانش
۳۳۶	۱۴-۳. مرجعیت زبان فارسی
۳۳۸	۴. رویکردها به تمدن
۳۳۹	۱-۴. انکار و انفعال
۳۳۹	۲-۴. گزینش و ترکیب
۳۴۱	۳-۴. ساخت و جایگزین
۳۴۲	۵. چالش‌های تمدن اسلامی
۳۴۳	۱-۵. سکولاریزاسیون
۳۴۴	۲-۵. پلورالیسم
۳۴۶	۳-۵. عقلانیت مدرن
۳۴۶	۴-۵. مدرنیته و مدرنیزاسیون
۳۴۸	۶. فروعات بحث
۳۵۱	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

پیوست‌ها/ ۳۵۳

۳۵۳	پیوست ۱: نمونه‌ای از منظومه‌سازی در سطح خُرد
۳۵۳	ساختار علم فقه
۳۷۴	پیوست ۲: نمونه‌ای از منظومه‌سازی در سطح میانی
۳۷۴	تولید دانش فقه سیاسی
۳۷۸	پیوست ۳: مبانی انسان‌شناختی و کلامی منظومه‌سازی در سطح کلان
۳۸۱	کتابنامه
۳۹۸	نمایه آیات

۳۹۹.....	نمایه روایات.....
۴۰۰.....	نمایه کتب.....
۴۰۲.....	نمایه اشخاص.....
۴۰۶.....	نمایه اصطلاحات.....

سخن مؤسسه

پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی، رسالت حوزه‌های علمیه را دو چندان کرده است؛ نظام اسلامی برای تأمین پشتوانه تئوریک خود به منظور تصمیم‌گیری و اجرا باید مبانی علمی لازم را در اختیار داشته باشد، و این عرصه‌ای است که حوزه علمیه در کنار دیگر مجامع علمی باید در آن نقش فعال داشته باشد؛ زیرا بدون گسترش مرزهای علوم اسلامی به مباحث نوپدید و تولید علوم انسانی با رویکرد اسلامی، این نیاز پاسخ مناسب نمی‌یابد. ضرورت مجاهدت علمی به منظور پاسخگویی به مطالبات روزافزون و برحق جامعه دینی، آنگاه به اثبات می‌رسد که در نظر داشت؛ اولاً: تحولاتی جدید در مجموعه‌ی دانش بشری، به ویژه علوم انسانی رخ داده است؛ ثانیاً: زندگی انسان معاصر به واسطه پیشرفت در علوم و فناوری‌های جدید، دستخوش تطوراتی شگرف شده است؛ ثالثاً: شکل‌گیری نظام اسلامی، فرصت مناسبی را فراروی جامعه‌ی دینی قرار داده است تا به اهداف خود دست یابد؛ از این رو سرعت بخشیدن به فعالیت‌های علمی حوزوی به منظور توانمندسازی نظام اسلامی در این باره ضروری می‌نماید.

«مؤسسه اشراق و عرفان» که فعالیت خود را از سال ۱۳۸۶ با نظارت علمی و ریاست عالی آیت‌الله اعرافی آغاز کرده است، در عین تأکید بر اصالت‌های حوزوی، سعی در رفع نیازمندی‌های معرفتی انسان معاصر دارد؛ از این رو مأموریت‌های خود

را «پژوهش در زمینه فقه‌های نو و فلسفه‌های مضاف، بر مبنای روش اجتهادی در راستای نظام‌سازی اسلامی»، «پرورش پژوهشگران صاحب‌نظر در عرصه فقه‌های نو و فلسفه‌های مضاف و نظام‌سازی اسلامی» و «جمع‌آوری، تنظیم و نشر آثار ریاست عالی مؤسسه» قرار داده است تا بتواند به ایفای نقشی مؤثر در این مجال بپردازد.

شاید بتوان «تمدن» را بزرگ‌ترین سازه مفهومی دانست که اندیشیدن بدان، در سپهر فکری هر اندیش‌ورزی نیست؛ اما ملاحظه آرمان‌های رهبران جامعه اسلامی و نیز نظر داشت افق ترسیم شده برای نظام اسلامی ایران، حکایت از دست‌یافتنی شدن «تمدن عظیم اسلامی» دارد. حرکت نظام اسلامی، برای تمدن‌سازی، آنگاه در راستای مبانی و اهداف اصیل اسلامی خواهد بود که پیگیری این هدف والا را با روش اجتهادی و رویکرد فقهی در دستور کار خود قرار دهد. «اجتهاد تمدن‌ساز» نرم‌افزار بنیادین برای نیل به «تمدن‌سازی اسلامی» است که اثر حاضر در صد تبیین آن، بر اساس دیدگاه استاد فرزانه حضرت آیت‌الله اعرافی دارد.

مؤسسه اشراق و عرفان بر خود لازم می‌داند از حضرت آیت‌الله اعرافی که در تمامی مراحل تولید این اثر، از اشراف و نظارت عالمانه دریغ ننمودند؛ همچنین از زحمات حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر محسن الویری در ارزیابی آن تقدیر نماید و نیز از قبول زحمت حجت‌الاسلام دکتر سیدنقی موسوی در نظارت بر این پروژه و حجت‌الاسلام سیدرضا روحانی‌راد در ارائه نظرات مشورتی تشکر نموده و تلاش محقق ارجمند علی بخشی در تحقیق و نگارش این کتاب را ارج نهد.

امید است صاحب‌نظران و اندیشوران حوزه و دانشگاه، مؤسسه اشراق و عرفان را به منظور بهبود تولیدات علمی آینده، از نظرات و پیشنهادات سازنده خود محروم نسازند.

پیشگفتار

بی‌شک یکی از مهم‌ترین رسالت‌های حوزه‌های علمیه در نظام اسلامی، تبیین و تحلیل نظری و کارآمد چارچوب‌ها، روش‌ها، اهداف و الگوهای رسیدن به تمدن اسلامی است. تحقق تمدن اسلامی نیازمند منظومه‌ای معرفتی است که براساس آموزه‌ها و منابع اسلامی شکل می‌گیرد.

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران و به حاکمیت رسیدن روحانیت، تقاضاها و انتظارات بسیاری برای اسلامی‌سازی جامعه، نهادها و سازمان‌ها به وجود آمد. حوزه علمیه و مراجع در برابرنبوهی از سؤالات و مسائل در موضوعات مختلف و در ابعاد گوناگون قرار گرفتند که چاره‌ای جز پاسخ‌گویی به این مسائل نبود. از سویی در طی سال‌های متمادی برخی روشنفکران - که معتقد به دین حداقلی هستند - چنین القاء می‌کنند که قوانین اسلام، توانایی اداره کامل جامعه اسلامی را نداشته و صحبت از تمدن اسلامی وجهی ندارد. از سویی دیگر، ایران که روزگاری مهد تمدن جهان بود، در شرایط فعلی با تمدن غرب مواجه شده که حاضر نیست جایی برای عرض اندام و بازیابی تمدن اسلامی باز کند.

پرسشی که همواره ذهن دلسوزان و متفکران اسلامی را به خود مشغول

می‌کند این است که براساس چه ابزار و روشی می‌توان بر مشکلات، چالش‌ها و معضلات جامعه اسلامی پاسخ شایسته داد؟

یکی از روش‌های مستحکم و معقول برای عبور از مشکلات و حل آنها، «اجتهاد» است. حوزه علمیه که ریشه در سنت دارد، برای ایفای نقش در موضوع تمدن‌سازی مستعدتر است و این امر مستلزم تحول در نگرش‌ها، مسائل، ابزار و روش‌ها است. ایده اجتهاد با رویکرد تمدنی در حقیقت باز کردن رگ‌های حیاتی دین در عصر جهانی شدن فرهنگ جوامع و حرکت در مسیر به فعلیت رساندن برنامه‌های دین در جامعه است.

حوزه‌های علمیه با فهم شرایط جامعه و اوضاع جهانی بایستی فقه اکبر را موضوع اجتهاد خود قرار دهند و افزون بر احکام تکلیفی، نظام توصیفات و نظام احکام ارزشی دین را در ساحت روابط فردی، اجتماعی و حکومتی مدنظر و اهتمام قرار دهند؛ بنابراین ارتقای ظرفیت همه علوم حوزوی و استفاده از همه پتانسیل منابع دین برای ایجاد نظام‌سازی در بخش‌های مختلف و تولید نرم‌افزارها و الگوهای موردنیاز تمدن اسلامی، برای تئوری‌سازی و پیاده کردن سبک زندگی اسلامی از ملزومات مهم رسیدن به این هدف هستند.

نظام پویای اجتهاد در اسلام، یکی از افتخارات مکتب تشیع در طول تاریخ بوده است که براساس منابع و ادله محکم، همواره با تحول‌ها و نوآوری‌های بسیاری درآمیخته و همراه بوده است. مکانیسم اجتهاد در حقیقت بالندگی و طراوت خاصی با خود دارد که همیشه حوزه‌های علمیه را برای پاسخ‌گویی به پرسش‌های زمانه و سیر تکاملی زندگی بشر همگام و همراه کرده است.

اگر در دیروز تاریخ ما، دور بودن فقه شیعه از عرصه قدرت و حاکمیت، در اقلیت بودن شیعیان، ناامیدی از تشکیل حکومت شیعی، تسلط فکری و سیاسی رقیبان، اختناق فکری و سیاسی در دوره غلبه نظریه خلافت، لزوم تقیه

از سوی شیعیان و رواج جدایی دین از سیاست به حوزه‌های علمیه تحمیل شده بود، امروز به برکت پیروزی انقلاب اسلامی، تکلیف و نقش اجتهاد، افزون بر ضرورت جریان حجیت، کارآمدی و حضور در وسط میدان مسائل و مشکلات جامعه است تا از ارزش‌ها و معارف دین حراست و در فرهنگ عمومی و سبک زندگی به جریانی مؤثر و غالب تبدیل شود و فضا را بر الگوهای وارداتی و غربی در حوزه‌های گوناگون تنگ کند.

استفاده از همه توان و تکاپوی بسیار برای فهم و استخراج درست گزاره‌ها و آموزه‌های دین اسلام، از منابع و ادله که مفهوم و اساس کار اجتهاد است، نمی‌تواند با ایستایی، جمود و چشم بستن بر مشکلات و پرسش‌های جامعه همراه باشد. ایجاد تحول، نوآوری و گره‌گشودن از مسائل جامعه و نظام اسلامی است که گام نهادن در راه اجتهاد و تحمل سختی‌ها و ازجان‌گذشتگی‌ها را همچنان بر رهپویان آن، شیرین و گوارا می‌سازد. تاریخ بهترین شاهد است که انسان‌های وارسته‌ای همچون شیخ طوسی، ابن‌ادریس، علامه حلی، محقق حلی، صاحب جواهر، شیخ انصاری، شهید آیت‌الله سید محمدباقر صدر، حضرت امام خمینی رحمته‌الله و... چگونه طرحی نو درآفکنده‌اند و با رادمردی و رشادت از کیان دین دفاع و پاسداری کردند و در اقیانوس فهم و استنباط، راه‌های نارفته را پیمودند. امروز نیز، اگر آن خیزش‌های تحسین‌برانگیز پاس داشته شود، نهضت‌های عظیم علمی با بارش باران‌گونه، شوره‌زار جهل و بیابان ناامیدی‌ها را تبدیل به طراوت گلستان امید و رشد خواهد کرد.

کتاب حاضرگامی کوچک در بازخوانی و توجه ویژه به اهرم نیرومند اجتهاد با کار ویژه تمدن‌سازی است. امید که این اثر بتواند فتح بابی برای طی طریق و گشودن افق‌های دوردست و مقدمه‌ای برای طرح بحث‌های عمیق و جدی در این زمینه باشد. ایده و طرح «اجتهاد تمدن‌ساز» تحت اشراف و نظارت

کامل حضرت آیت الله اعرافی انجام گرفت. براین اساس لازم می‌دانم از استاد فرهیخته که با تواضع خالصانه براین جانب افتخار استفاده از نکات ارزشمند و راهگشای خود را دادند، صمیمانه سپاسگزاری کنم. بی‌شک اگر حمایت و همراهی ایشان نبود، این کتاب با این سبک و سیاق به جامعه علمی عرضه نمی‌شد.

در پایان از استاد ارجمند، جناب حجت الاسلام والمسلمین دکتر محسن الویری به سبب کمال دقت و ارزیابی کتاب تشکر و افر را دارم. از دوست گران قدر جناب حجت الاسلام دکتر سید نقی موسوی که ارزیابی این اثر را بر عهده داشتند و راهنمایی‌ها و تذکرات بی‌دریغ خود را برای غنای پژوهش حاضر مبدول داشتند، کمال تشکر و امتنان را دارم و نیز از مدیر محترم گروه فلسفه فقه جناب حجت الاسلام سید رضا روحانی راد برای بیان نکات سودمند، قدردانی و سپاس خودم را اعلام می‌کنم.

علی بخشی